

Головка Н.П., студентка факультету ветеринарної медицини

Яценко І.В., доктор ветеринарних наук

Харківська державна зооветеринарна академія

**КУЛЬТУРНА, НАУКОВА, ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА ОРДИНАРНОГО
ПРОФЕСОРА ХАРКІВСЬКОГО ВЕТЕРИНАРНОГО ІНСТИТУТУ ТА
ХАРКІВСЬКОГО ІМПЕРАТОРСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

О.Ф. БРАНДТА

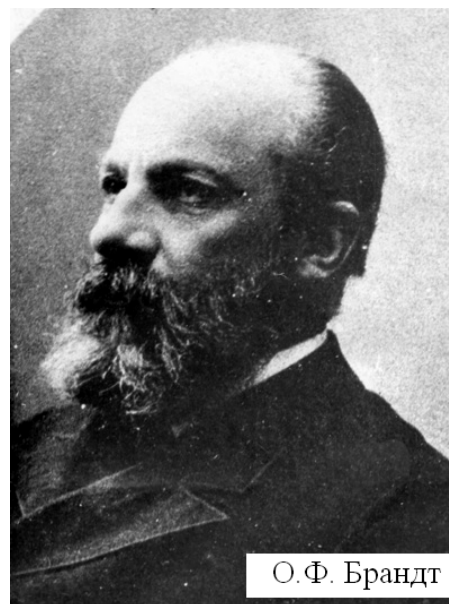
Рецензент – доктор ветеринарних наук М.В. Чорний

Висвітлено внесок професора О.Ф. Брандта в розвиток Харківського ветеринарного інституту та Харківського університету в світлі приєднання до Болонської угоди, розвитку національно-освітнього потенціалу України, який зазначив роль та проаналізував внесок ученого у громадсько-суспільне, організаційне, наукове, культурне життя міста Харкова та Слобожанщини. Проаналізовано джерела літератури щодо діяльності О.Ф. Брандта в Харківському ветеринарному інституті.

Ключові слова: професор О.Ф. Брандт, історія ветеринарної медицини, Харківський ветеринарний інститут.

Постановка проблеми. Недостатня вивченість наукової, культурної, громадсько-суспільної, організаційної діяльності ординарного професора О.Ф. Брандта під час роботи в Харківському університеті, Харківському ветеринарному інституті та під час виконання громадської роботи.

Мета роботи - дослідити спадщину ординарного професора О.Ф. Брандта через призму 99-річчя в науковій та культурній діяльності в Харківському університеті та Харківському ветеринарному інституті. Встановити його внесок під час становлення та розвитку Харківської публічної акварії та в громадсько-суспільній роботі. Оцінити його внесок у розвиток ветеринарної освіти, науки і практи-

ки на Слобожанщині.

Матеріали і методи. Матеріалом для досліджень послужили наукові фонди бібліотеки Харківської державної зооветеринарної академії [11, 14, 15], Харківської національної бібліотеки ім. Короленка [1-10], а також дані Державного архіву Харківської області [13].

Методи дослідження: логіка, діалектика, індукція, дедукція, аналіз і синтез.

Предмет дослідження. Внесок та значення ординарного професора О.Ф. Брандта в культурне, наукове, громадсько-суспільне життя міста Харкова та Слобожанщини.

Результати досліджень. Талановитий учений, О.Ф. Брандт все своє життя 68 років присвятив служінню науки, культурному розквіту Харківщини та Слобожанщини. Олександр Федорович Брандт народився в Санкт-Петербурзі 16 лютого 1844 року в сім'ї академіка і професора Федора Федоровича Брандта. З 1854 по 1861 рік навчався в Ларинській гімназії, потім - в медико-хірургічній академії, повний курс якої він закінчив з золотою медаллю і премією Бута. Під час навчання в 1862 році він виїздив за кордон для удосконалення знань та практичного досвіду у своїй майбутній професії. Перебуваючи студентом академії, він займався в зоологічному та порівняльно-анатомічному кабінеті свого батька, професора Ф.Ф. Брандта. Приватно навчався гістології у Ф.В. Овсяникова. Особливо його цікавили практичні роботи у фізіологічній лабораторії Сеченова. З метою удосконалення зоологічних наук з 1 січня 1867 по 1 січня 1870 року він у званні молодшого ординатора продовжував працювати при медико-хірургічній академії. В 1867 році О.Ф. Брандт був удостоєний ступеня доктора медицини, 1870 році – магістра. У період з 1867 по 1870 роки він виїздив за кордон, де слухав лекції професорів Геккеля, Гегенбаура. Його знання поповнювались в лабораторії Лейкарта. Повторюючи шлях свого батька в зоологічному напрямку, з 1871 по 1880 рік. він працював зберігачем зоологічного музею Імператорської Академії наук, приват-доцентом при Санкт-Петербурзькому університеті. У 1876 році О.Ф. Брандт був удостоєний ступеню доктора зоології [10].

На своєму професійному та життєвому шляху вчений наслідував батька

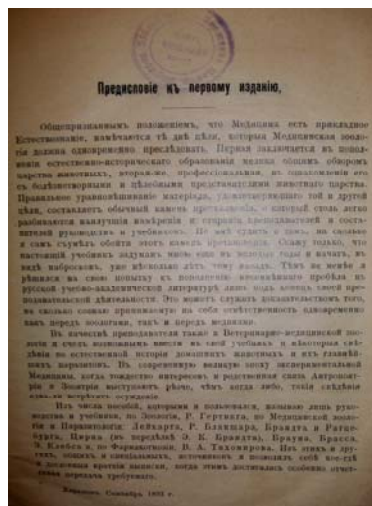
та повторив у своєму подальшому житті його шлях в професійній та науковій діяльності. У 1879 році працював в зоологічному музеї Імператорської Академії Наук, зоологічному та порівняльно-анатомічних кабінетах разом зі своїм батьком, приклад якого надихав на подальші наукові дослідження в зоології та анатомії, на суспільно-громадську діяльність. Його батько був відомим науковим діячем, членом-кореспондентом Парижської академії Наук. Всі 77 років свого життя Ф.Ф. Брандт присвятив служінню науки. Свій життєвий шлях Федор Федорович починав з навчання в гімназії рідного міста, а потім у ліцеї Віттенберга. У 1821-1826 роки він вивчав медицину в Берлінському університеті під керівництвом Рудольфа, Круга, Гуфеленда, Руста, Грефе. Деякий час займався ботанікою, а потім зоологією та анатомією під керівництвом Ліхтенштейна та Рудольфі, у яких був помічником. У 1824 році він захистив дисертацію на ступінь доктора медицини та хірургії. Ф.Ф. Брандт почав свою медичну службу в Берліні з посади асистента при терапевті Гейне. Через дев'ять місяців змінив це місце роботи на посаду помічника в анатомічному музеї. На початку 1828 року вчений вступив приват-доцентом на медичний факультет. У 1830 році науковець був обраний ад'юнктом Петербурзької академії наук, а у 1831 році був удостоєний звання екстроординарного професора та отримав посаду ад'юнкта з зоології та директора зоологічного музею Петербурзької академії наук [17].

З 1831 року і до самої смерті Брандт був директором зоологічного музею академії наук. У 1832 році був обраний в екстроординарні професори, а в 1833 році - в ординарні академіки. Крім того Брандт протягом декількох років входив до складу інспекторів жіночого Маріїнського інституту. Працював професором зоології та порівняльної анатомії в 1843-1859 рр. при головному педагогічному інституті, а потім з 1857 по 1869 рік. при медико-хірургічній академії. Брандт був членом-кореспондентом багатьох учбових закладів, членом-кореспондентом Парижської академії наук. Помер професор Ф.Ф. Брандт 15 липня 1879 року [16].

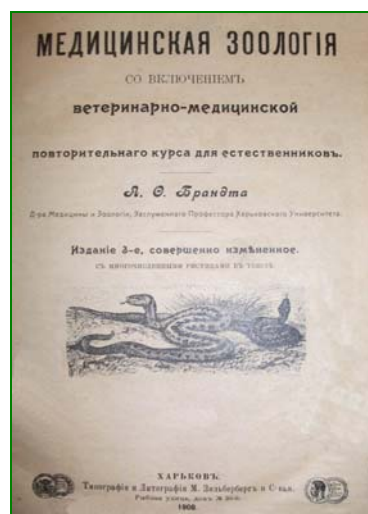
Федір Федорович Брандт був видатним німецьким натурознавцем, лікарем, зоологом та ботаніком, президентом Російського ентомологічного товариства. Син Ф.Ф. Брандта – О.Ф. Брандт продовжив справу свого батька. З

1880 року О.Ф. Брандт обирався ординарним професором при Харківському ветеринарному інституті. Він почав працювати в Харківському ветеринарному інституті з 1880 року, це був період становлення та розширення закладу. З 1879 року Харківський ветеринарний інститут отримує нове поле перспектив для розширення сфери діяльності. З цього часу до складу Ради інституту входять професори Харківського університету. Інститут вступає на шлях прискореного економічного та наукового розвитку. У своїй доповіді, Міністр Народного Просвітництва зазначив: «Государь Император 23 января 1879 года высочайше повелел соизволить: 1) ввести с 1-го февраля преподавание по всем предметам в Харьковском ветеринарном институте отдельно от студентов университета; 2) дозволить профессорам и преподавателям Харьковского университета, которые изъявили уже или изъявят согласие читать лекции в Харьковском ветеринарном институте по вспомогательным предметам, считаться полноправными членами совета, в виду усиления личного состава сего совета и обеспечения интересов преподавания этих предметов» [12].

До складу Ради крім шести працівників інституту ввійшли вісім професорів університету, які приймали найактивнішу участь у діяльності закладу, маючи на меті підняти його на новий освітній рівень. З цього часу в інституті починає розвиватись плідна наукова робота, а з 1888 року інститут починає видавати збірки спеціальних робіт з дослідів та досліджень, що проводились в його лабораторіях. Ця наукова діяльність згодом висунула інститут на почесне місце серед інших ветеринарних інститутів та зробила знаним серед західно-європейських ветеринарних інститутів. Збільшилась популярність Харківського інституту і в Царській Росії, цьому сприяла практична діяльність з проведення Пастером «предохранительных прививок против повальных болезней животных». Розпочалось будівництво нових та реконструкція старих приміщень інституту, стали розширюватись філіальні відділи лабораторій, удосконалюватись організації земської ветеринарної частини. Кожного року до інституту відряджалося близько 30 урядових і земських ветеринарних лікарів з метою вивчення бактеріології та використання отриманих знань в ветеринарно-санітарній практиці. Радикальні зміни суспільства по відношенню до ветеринарії призвели до покращення ветеринарної освіти на Слобожанщині [1].

**Рис.1. «Краткий курс
медицинской зоологии»
1893 год**

Рис.2. «Медицинская зоология со включением ветеринарно-медицинской и повторительного курса для естественников» 1908 рік.

Вчений імператорського університету О.Ф. Брандт викладав у Харківському ветеринарному інституті з 1880 по 1887 рр. зоотомію і екстер'єр. З 1880 року тимчасово завідував кафедрою анатомії. Наукові праці О.Ф. Брандта викликали чималу зацікавленість у громадських та наукових колах міста. У зв'язку з цим доценту Данилевському науковою Радою закладу було доручено написати рапорт та рецензію про представлені наукові роботи О.Ф. Брандта. Згідно цього рапорту, датованого 15 березня 1880 року, можна зробити висновок, що автор цих праць на протязі багатьох років успішно та плідно займався вивченням деяких питань з фізіології, це підтверджують його наукові праці та результати різноманітних і спеціальних досліджень. У своєму рапорті доцент Данилевський приводить таку характеристику наукових праць О.Ф. Брандта: «Ввиду этого мне кажется нельзя не признать А. Брандта за человека научнообразованного, способного к самостоятельному научно-му труду, а потому и достойного быть одним из официальных представителей науки» [11, 13].

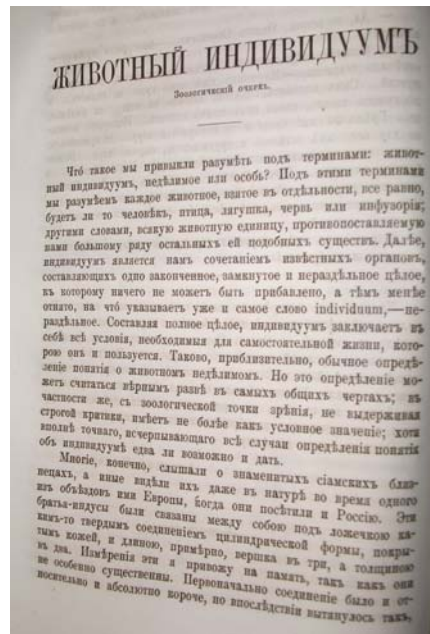
Вченим також була представлена рецензія, в якій він вивчив кожную роботу свого колеги окремо та представив їх у хронологічному порядку: 1. «Опыты над сердцем речного рака -1865 год». «Статья – представляет наблюдения над действием различных физических и химических действий над сердцем речного рака, автор приходит к заключению, что орган работает вполне автоматически». 2. «Серце и кишки-1866 год». «Работа заключает в себе попытки автора сблизить с физиологической точкой зрения сердце и кишки, столь различные по строению и функции с организмом животных-позвоночных». 3. «Об отношении количества мозга к массе тела у различных животных». «Объектом исследования выступает, так званная морская корова, автор приводит результаты своих определений объёма мозга морской коровы. Дальнейшая часть статьи занята чисто теоретическими соображениями по вопросу о влиянии массы тела на напряжение психических и других физиологических процессов» [13].

Найголовніші наукові праці О.Ф. Брандта були надруковані в різноманітних наукових виданнях.: «Physiolog. Beobachtungen am Herzen d. Flusskrebses»; «Опыты над сердцем речного рака»; «Сердце и кишки»; «Сердце, кишки и мышцы», диссертация на степень доктора медицины.; «Об отношении количества мозга к массе тела у различных животных»; «Beitrage zur Entwicklungsgeschichte d. Libelluliden und Hemipteren»; Морфологическое исследование о корнероте», диссерт. на степень магистра зоологии; «Анатомические и гистологические исследования над Sipunculus nudus»; «Ueber fossile Medusen»; «Heber activen Formveränderungen d. Kernkörperchens»; «Bemerkung über die Kerne d. rothen Blutkörperchen»; «Ueber die Eifurchung, d. Ascaris nigrovenosa»; «Fragment. Bemerk, über das Ovarium des Frosches»; «Bemerkungen über die Eifurchung und die Betheiligung des Keimblaschens an derselben»; «Сравнительные исследования над яйцевыми трубочками и яйцом насекомых»; «Commentare zur Blaschentheorie des Eies»; «По поводу мезодермных фагоцитов»; «Животный индивидуум»; «Атлас естественной истории Арендта, переделанный А. Брандтом.»; «Краткий курс сравнительной анатомии позвоночных»(1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8) [5;7;8].

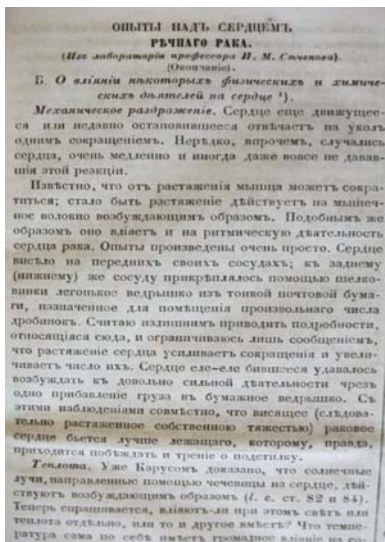
Праці О.Ф. Брандта

Рис.3 Атлас естественной истории, 1880

Рис.4 Животный индивидуум, 1877

В. Рис.5 Опыты над сердцем речного рака, 1866

Рис.6. Серце и кишки, 1866.

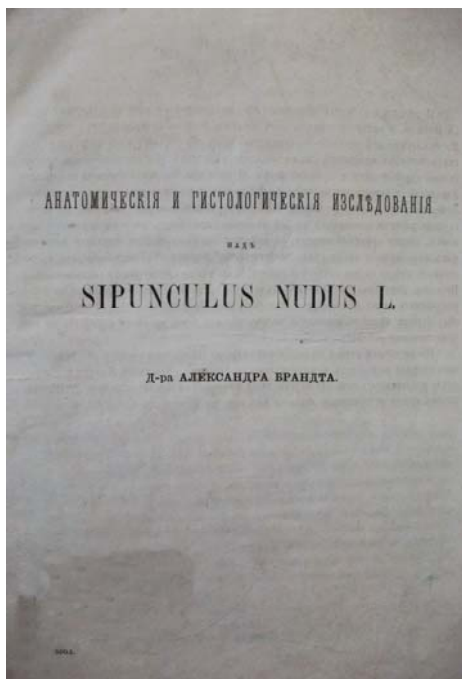
Через 7 років, у 1887 році, О.Ф. Брандт був затверджений ординарним професором Харківського імператорського університету. Професором з 1887 по 1903 роки завідував зоологічним музеєм та доклав багато зусиль для збільшення колекції хребетних. У 1886 році він надрукував у спеціальних наукових виданнях ряд своїх праць з зоології та декілька курсів з порівняльної анатомії, зоології хребетних, медичної зоології [3, 4].

Професор О.Ф. Брандт був не тільки талановитим вченим, а й громадським діячем, що активно приймав участь в благоустрої міста Харкова. Він неодноразово висловлював твердження про важливість відкриття «публічної акварії» на Харківщині: «Такого рода учреждение, устроенное по образцу столь распространенного за границей составляет давно назревшую необходимость для нашего юга ..., ознакомление публики и учащихся с богатствами пресноводного и животного мира...». Відкриття «акварії» сприяло б зміцненню наукового потенціалу, поширенню знань з міста Харкова, Слобожанщини на території Російської імперії. Великого значення набуває благоустрій земель та міських зон відпочинку Харкова: садів, парків, скверів. Ідея створення публічної акварії на території Харківщини цікавила багатьох наукових діячів, передову інтелігенцію того часу, суспільних діячів міста. На початку 80-х років 19 сторіччя в Харкові створюється «Общество местных любителей и ревнителей распространения естественноисторических знаний», яке через проміжок часу стало співпрацювати з Південно – Українською організацією акліматизації, що поширила в майбутньому сферу впливу на всю територію України [1].

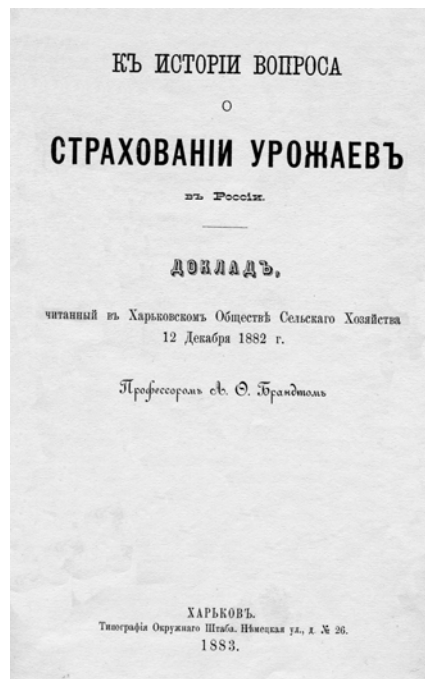
З 90-х років XIX сторіччя науковими діячами та керівництвом міста Харкова була здійснена спроба організації акварії. У комітет по створенню акварії при кафедрі зоології Харківського університету увійшли вчені та громадські діячі міста. На одному з перших засідань нової громадської організації було прийнято рішення надіслати до столиці Російської Імперії Санкт-Петербургу прохання про виділення коштів на будівництво громадської акварії. Президент Академії Наук великий князь Констянтин Романов згодився прийняти нову споруду під свою опіку. Цей задум був дуже актуальним на той період часу, але Харківська Дума не змогла позитивно вирішити питання про надання земельної ділянки та не знайшла змоги надати фінансової допомоги. До складу комітету із створення акварії увійшли: Харківський губернатор, таємний радник А.І. Петров; піклувальник Харківського учбового округу Н.П. Воронцов – Вільямінов; Харківський міський голова І.О. Фесенко; професор Харківського імператорського університету О.Ф. Брандт; професор Харківського імператорського університету В.Я. Данилевський; професор Харківського імператорського університету А.Н. Краснов; купець першої гі-

льдії дійсний статський радник І.Г. Харитоненко; оптик двору його величності А.Н. Єдельберг та інші.

Навесні 1890 року комітет подав на розгляд клопотання про створення акварії в Санкт – Петербурзі. В другому параграфі статуту йшла мова про те, що «акварий служит для распространения в среде публики и учащихся сведений о морских и пресноводных животных и об искусственном разведении рыб в прудах и естественных водоемах». У третьому параграфі статуту оговорювались заохочувальні дії спонсорів. Та на жаль у цей період питання акварії неможливо було вирішити позитивно. Тому О.Ф. Брандтом була здійснена спроба для подальшого вирішення цієї проблеми. Ним було написано листа до Думи про перегляд питання, щодо заснування акварії. Через два роки, 27 січня 1892 року, на засіданні міської Думи було повторно розглянуто питання «Об учреждении аквария». Лист Брандта стосовно цього питання був опублікований в «Журналі Харківської міської Думи». У ньому він писав: «...город Харьков, лишён достопримечательностей, осмотром которых могли бы скоротать время с пользой для себя, как местные жители, так и многочисленные приезжие. Аквариум предстать сделаться в нашем многолюдном городе первою по времени достопримечательностью. Во всей России, не исключая из столицы, до сих пор не существует подобного учереждения, почиму и понятен тот интерес с котрим вся интелегентная публика слидит за полезным начинанием». Харківський філіал Південно-Російського товариства акліматизації під керівництвом О.Ф. Брандта звернувся до міського голови Івана Тимофійовича Голеніщева-Кутузова з проханням про позитивне вирішення питання акварії. На засіданні Думи 28 квітня 1892 року було прийнято рішення про «отвод места в Мироносицком сквере под устройство публичного аквария, о субсидировании денег на постройку». В листі до Харківського міського голови наголошувалось, що комітет готовий взяти на себе всі роботи по перенесенню з вулиці Сумської водорозбірної башти, а також роботи по відкриттю демонстративної рибоводні, птахівень та висадженню тутових дерев. Представники Південно-Російського товариства висловлювали подяку за надання субсидій в розмірі 2000 карбованців[15].

Рис. 7. «Анатомические и гистологические исследования над sipunculus nudus L.» 1884 год.

Рис. 8. Доклад «К истории вопроса страхования урожаев» 12 декабря 1882 год.

Але це питання знову не було вирішено позитивно, воно було відхилено Думою. Професором О.Ф. Брандтом 20 червня 1892 року, було написано листа Харківському міському голові, в якому він підводив підсумок: «Місцем будівництва, може бути територія, що знаходиться на Лопанській набережній, якщо позитивно не вирішиться питання про будівництво акварії в Миколаївському сквері». Стаття «Харківський публічний акварій» була надрукована в журналі «Ніва», в якій було представлено проект майбутнього будинку акварії. Матеріал стосовно цього питання, піднятого вченим О.Ф. Брандтом в журналі «Ніва», не залишився не поміченим міською громадськістю. Чергове засідання Харківської міської Думи відбулось 23 липня 1892 року, воно було присв'ячене питанню будівництва акварії. На цьому засіданні одним з опонентів Бранта був професор Юрій Іванович Морозов. Він піддав критиці місце будівництва та план акварії. У зв'язку з цим Харківська міська Дума прийняла рішення про перегляд питання в майбутньому. Попри всі негаразди із заснуванням акварії професор ветеринарного інституту Олександр Федорович Брандт та викладач Дергачівського землеробського училища Володимир Іванович Ломакін заснували в 1892 році «Харківське товариство

бджільництва при Південно-Російському товаристві акліматизації». Через два роки, в 1894 році, до ректора Харківського Імператорського університету М. Олексієнка звернулось правління Південно-Російського товариства акліматизації з проханням передати в аренду частину території університетського саду для організації виставки [1, 6].

В 1895 році товариством акліматизації було почато будівництво бджільничо-шовківничої станції на землях університетського саду. 1 грудня 1896 року це товариство відкрило бджільничу станцію з музеєм за проектом братів С.І. та І.І. Загоскіних. Розпорядником по благоустрою території був запрошений міський садівник В.І. Іванов. У побудованій птахівні відвели кімнату для наукових занять, виділили літні та зимові приміщення для птахів. На проведення цих робіт були використані субсидії та благодійні пожертвування.

Реальна можливість будівництва акварії з'явилась тільки у 1896 році, через шість років з моменту розгляду цього питання. Постанова Харківської міської Думи від 27 червня 1896 року містило таке рішення: «Большинством против шести голосов, Дума постановила: отвести в использование Харьковского общества акклиматизации, под устройство рыбоводни и аквариума места в городском Николаевском парке». В друкованому виданні «Известия» за 1897 рік було викладено тези, що «правление Императорского Харьковского университета предоставило Южно-Русскому обществу акклиматизации во временное пользование участок земли в Университетском саду, а Харьковское городское общественное управление выразило готовность отвести обществу для его нужд в Николаевском парке (по Сумскому шоссе) до 11/2 десятин. И ещё могут быть сделаны прирезки в случае устройства обществом акклиматизации зоологического сада» (рис. 9,10). Згідно рішення будівництво павільйону розпочали на території університетського саду, а не в Миколаївському парку. На землях Університетського саду в 1895 році було побудовано невелику птахівню, повністю птахівня була споруджена в 1900 році. На виділеній території Південно-Російське товариство акліматизації вирішило організувати та провести першу виставку садівництва рослинництва [20].

Рис. 9. Вхід до Харківського зоопарку у XIX сторіччі

Влітку 1900 року будівництво павільйонів та виставкових будівель розпочалося швидкими темпами. 28 серпня 1900 року Харківський губернатор Г.А. Тобизен урочисто відкрив виставку. Її проведення дало можливість зібрати кошти за виставлені експонати та отримати грошову допомогу, виділену міністерством землеробства та державного майна. Це дозволило розпочати роботу по створенню акліматизаційного саду. Розпочалося заснування Харківського зоосаду – третього зоопарку в Російській імперії [19].

Рис. 10. Меморіальна дошка О.Ф. Бранту біля входу до Харківського зоопарку

У вересні 1900 року з акліматизаційного саду та зоопарку Асканія-Нова до Харкова було привезено ссавців та птахів переданих Херсонським землевласником Ф.Е. Фальц-Фейнум. Першого грудня 1900 року було оголошено про відкриття зоосаду, для всіх жителів губернії. Через рік Південно-Російським товариством акліматизації було сформовано відділення рибацтва, а також стали проводитися роботи з організації акваріума. Нову птахівню, створену для відвідування населенням, в 1902 році прикрашав напис «Птичник Харьковско-го общества птицеводства. Отделение Южно-Русского общества акклиматизации». Таким чином була створена можливість для демонстрування птахів, проведення дослідів, обміну та комісійного продажу птахів, продуктів птахівництва. У 1903 році було відкрито віварій, що в майбутньому мав перерости в зоологічний сад. Газета «Харьковские губернские ведомости», за 30 липня 1906 року повідомляла, що закінчується «...Сооружения и оборудования главного корпуса аквариума, устраиваемого в университетском саду, почти закончены и аквариум предполагается открыть 15 августа 1906 года. Боковые корпуса, предначинены для фауны теплых стран, будут выстраены летом будущего года. В постройки аквариума по проекту гражданского инженера В.А. Брандта принимали участие скульпторы В.Ф. Соммавила, Н.М. Ляховский и инженер-строитель С.Г. Мацнев». Після відкриття акваріума працівники відділу рибицтва разом з О.Ф. Брандтом почали проектувати рибоводну станцію. 22 серпня 1910 року в приміщенні бджільничо-шовківничої станції відкрилась перша Харківська виставка акваріумів, тераріумів та кімнатних рослин [20]. До участі у виставці були запрошені 16 знаменитих та досвідчених акваріумістів різних губерній. Під час відкриття у квітковому павільйоні ботанічного саду університету була показана чудова колекція кімнатних рослин, а кафедра ботаніки ветеринарного інституту представила рідкісні види водних рослин. На зібрані під час виставки кошти вдалося закупити нових тварин та птахів. З 1911 року Південно-Російське товариство акліматизації стало проводити збір коштів серед населення, ці пожертвування дали можливість побудувати приміщення та купувати тварин. Зоосад на ті часи мав досить велику зооколекцію. Газета «Южный край», датована 2 липня 1914 року, писала: «Город Харьков является крупным промышленным и образовательным центром и поэтому вопросы ро-

зумного и поучительного досуга населения являются особенно важными. Одним из лучших мест такого хорошего времяпровождения везде считаются зоологические и акклиматизационные сады...Задача нашего общества сохранить сад для здорового отдыха. Годичного бюджета общества, около 10000 рублей, еле хватает на текущие нужды. Вносящие 5 рублей избираются пожизненными членами общества». Нестабільність в суспільстві та скрутне фінансове становище змушувало членів Південно-Російського товариства акліматизації шукати шляхи та способи вирішення, додержання в належному стані птахівень, акварії, акліматизаційного саду. О.Ф. Брандт вів різнопланову діяльність у культурному, громадському та суспільному житті міста Харкова. До організаційної та громадської роботи була повсякденно прикута увага професора О.Ф. Брандта, він не залишав суспільної справи - протягом багатьох років [19].

З 1902 року був сформований новий склад міської Думи, на засіданні якої були розроблені положення та викладена програма подальшої діяльності. Найважливішим завданням міського самоуправління в місті Харкові було визнано: муніципалізація різних галузей міського господарства; охорона виключного права міського суспільства на задоволення всіх потреб міського населення; звільнення міського суспільства від економічного рабства.

До складу управи в кінці 1903 року був офіційно обраний О.Ф. Брандт. Цей вчений увійшов і до складу відродженої садової комісії в 1902 році. Журнал Харківської міської Думи за 1902 рік опублікував на своїх сторінках склад музейної комісії, що була створена для завідування міським художньо-промисловим музеєм. В оновлену музейну комісію було обрано вченого О.Ф. Брандта. Він також очолив створену підготовчу комісію з благоустрою ринків. Нова Дума плідно та продуктивно стала втілювати в життя основи і положення, програму розвитку міста.

- У 1903 році був побудований новий Маріїнський міст;
- З 1903 року в центрі міста, на майданах були встановлені електричні ліхтарі;
- У 1904 році водопровід перейшов до міського управління;
- Була значно розширена зона міських рослинних насаджень.

Громадському та науковому діячеві О.Ф. Брандту вдалося поєднати сус-

пільно громадську та наукову роботу в місті Харкові. Працюючи в Харківському ветеринарному інституті та проводячи викладацьку та наукову роботу, професор О.Ф. Брандт надав в Раду Харківського ветеринарного інституту в 1905 році доповідну записку (отдельное мнение по вопросу применения предметной системы преподавания). Його матеріали були надруковані в збірці праць Харківського ветеринарного інституту (том 7 випуск. 3-4. Харківська типографія Адольфа Дарре, 1906 рік) [14].

Викладацьким складом Харківського ветеринарного інституту 24 вересня 1905 року в Раду закладу були представлені матеріали до проекту плану предметної «системи викладання в Харківському ветеринарному інституті». До складу комісії по розробці плану предметної системи викладання у Харківському ветеринарному інституті були залучені заслужений професор О.Ф. Брандт, професор А.А. Альбицький, професор Г.І. Косяков та доцент М.Ф. Іванов.

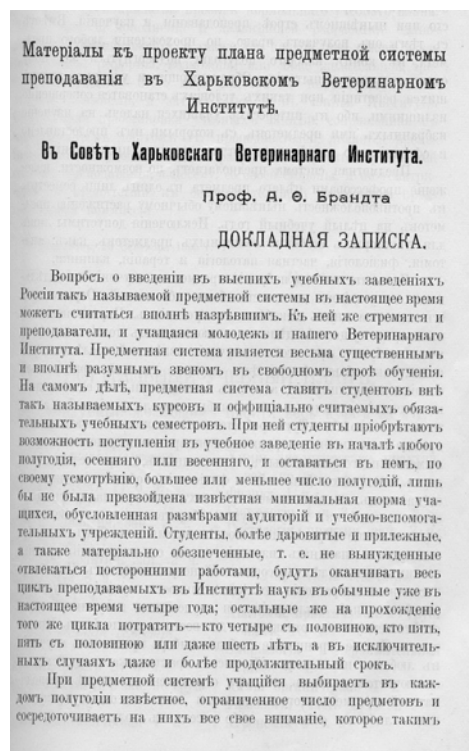
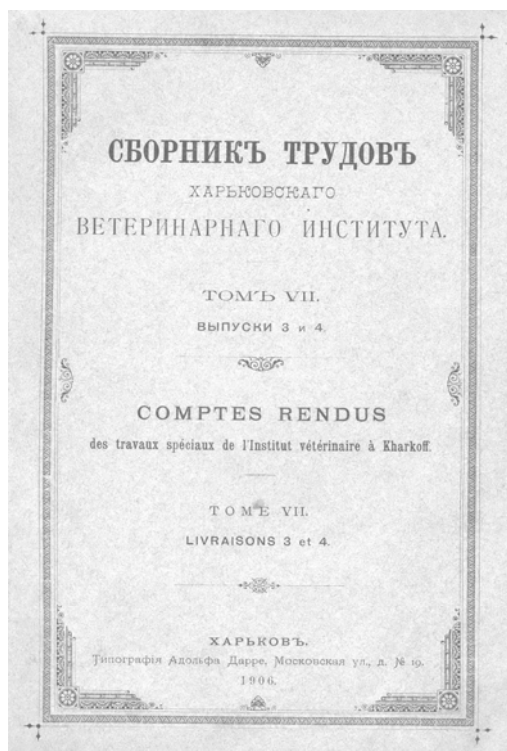
Комісія написала доповідь та інші документи:

- Проект плану предметної системи (відповідне розподілення предметів по семестрам), проект студентської екзаменаційної книжки.

Усі предмети згідно з рішенням комісії стосовно до іспитів були поділені на три групи: природно-історичні; спеціальні; сільськогосподарські.

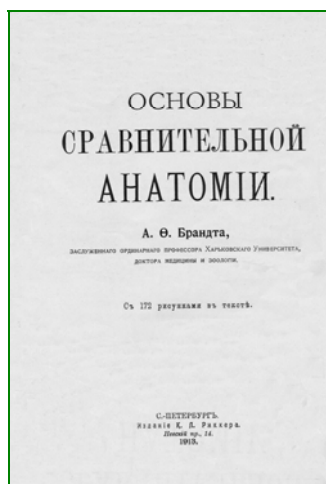
- Додаток (проект студентської екзаменаційної книжки).

Харківський ветеринарний інститут було віднесено до розряду вищих вчено-практичних закладів Російської Імперії з правами медичного факультету та з метою освіти вчених ветеринарів. Цей учбовий заклад був перетворений в 1873 році з ветеринарного училища в Харківський ветеринарний інститут. У зв'язку з 59-ю річницею з моменту свого заснування, у 1909 році були проведені заходи з покращення наукової та освітньої роботи. Радою інституту було заслухано звіт, затверджена Рада інституту у складі: голова виконуючий обов'язки директора, заслужений професор Гумелеський, заслужені професори О.Ф. Брандт та А.Д. Чириков, ординарні професори: (сім осіб). Звіт 1909 року було надруковано в Харківській типографії Адольфа Дарре в 1910 році.

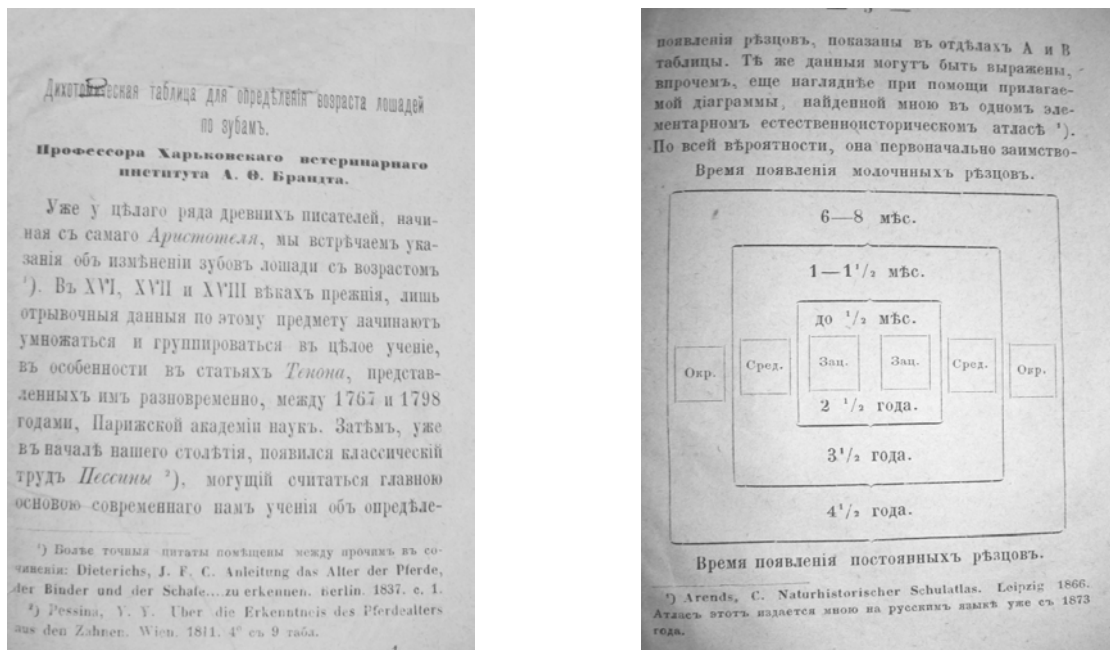
Рис. 11. «Отдельное мнение по вопросу применения предметной системы преподавания» О.Ф. Брандта.

У 1909 році в Харківському ветеринарному інституті було надруковано «Отчет о состоянии и деятельности Харьковского ветеринарного института за 1909 год» (рис. 11). В історичному нарисі ветеринарного інституту було відмічено, що в збірці спеціальних робіт були висвітлені праці та лабораторні роботи, що проводились в його лабораторіях. Відмічено, що свою діяльність в інституті починав О.Ф. Брандт, який потім перейшов на професорську кафедру в університет. З 1901 по 1912 рік. ординарний професор О.Ф. Брандт читав курси зоології та порівняльної анатомії (рис. 12) [14].

Рис. 12 «Основы сравнительной анатомии» 1913 год.

Професор О.Ф. Брандт завідував зоологічним кабінетом. Помічником його був ветеринарний лікар та консерватор кабінету М.С. Хитров. Зоологічний кабінет займав лише одну кімнату, в ній була розташована і учбова колекція. Приміщення було надзвичайно мале, тому практичні заняття з зоології проводилися поза учбовим кабінетом, в коридорах. На практичних заняттях студенти не тільки уважно слідкували за роботою ветеринарного лікаря, а й слухали пояснення та рекомендації по проведенню досліду, самостійно припарували. Ці заняття були присвячені виключно вивченню паразитичних червів плоских та круглих, також студенти вивчали найпростіших паразитичних та не паразитичних збудників. Під час занять вони працювали з дихотомічними таблицями, виготовляли з наданого матеріалу мікроскопічні препарати (рис. 13) [2].

Рис. 13. «Дихотомическая таблица для определения возраста лошадей по зубам» 1882 год.

Цей кабінет виконував дві основні функції: перша - посібник для теоретичного вивчення матеріалу, друга - практичне викладання зоології. Учбова колекція, представлена в кабінеті, не була достатньою для демонстративної обстановки лекцій. Розширенню колекції зоологічного кабінету бракувала нестача коштів та бюджет в сумі 200 рублів. Ці кошти витрачались на утримання кабінету та придбання матеріалів та інструментів для ведення практичних занять. Поповнення зоологічної колекції йшло повільними темпами, за рік було придбано лише 21 настінну таблицю паразитів та мікроскопічні пре-

парати, необхідні для подальшого ведення занять. В 1911 році О.Ф. Брандту було відмовлено в друкуванні його збірки «Керівництва по зоології» у зв'язку з нестачею коштів на видавничу діяльність.

У останні роки свого життя він поєднував викладацьку діяльність в Харківському університеті та жіночому Патріотичному інституті, в якому викладав природну історію. 31 травня 1912 року, за наказом №12620 був звільнений від обов'язків викладача зоології та порівняльної анатомії Харківського ветеринарного інституту за виходом на пенсію професор змінив місце проживання, та перейшов на заслужений відпочинок [13].

В 1912 році професор змінив місце проживання та відмовився від викладання курсів в інститутах. Брат О.Ф. Брандта – Роман (1853-1920) – славіст, професор Московського університету, член-кореспондент РАН.

Син О.Ф. Брандта – Володимир Олександрович (1874-1944) – інженер-архітектор та професор архітектури, автор проекту православного храму на «Русском Ольшанском кладбище» в Празі. Брат та син О.Ф. Брандта були діячами науки, багато зробили для розвитку культури та мистецтва країн світу. Олександр Федорович зміг не тільки виховати сина – науковця, а й зростити молодих талановитих науковців міста Харкова та Слобожанщини. Професор О.Ф. Брандт багато зробив для розвитку науки, культури на Слобожанщині. Спадщина ординарного професора О.Ф. Брандта, через призму 99- річчя в науковій та культурній діяльності при Харківському університеті та Харківському ветеринарному інституті підлягає вивченню з метою оцінки її значення в розвитку ветеринарної освіти, науки і практики на Слобожанщині [10].

Висновки. Ординарний професор О.Ф. Брандт багато зробив для наукового, культурного, освітнього розвитку студентів, молоді Харківського ветеринарного інституту та Харківського університету. Тому в наш час здобутки минулого надихають сучасників до досконалого вивчення наукових надбань та поглядів, освітніх традицій для подальшого розвитку науково-освітнього потенціалу України. Вагомий внесок ординарного професора О.Ф. Брандта простежується в розвитку науки, освіти, культури в місті Харкові та на Слобожанщині.

БІБЛІОГРАФІЯ

---

1. Багале́й Д.И. История г. Харкова за 250 лет его существования.- Х., 1912. - Т.2. – С. 312-648.
2. Брандт А.Ф. Дихотомическая таблица для определения возраста лошадей по зубам. – Х., 1882.- С. 1-15.
3. Брандт А.Ф. Медицинская зоология со включением ветеринарно-медицинской и повторительного курса для естественников. – Х.: Изд. 3, 1908. - С. 1-342.
4. Брандт А.Ф. Краткий курс медицинской зоологии. – Х., 1893. - С. 1-269.
5. Брандт А.Ф. Анатомические и гистологические исследования над *sirunculus nudus*. - L., 1884. – С. 13-136.
6. Брандт А.Ф. К истории вопроса о страховании урожаев. Доклад. - Х: 12 декабря 1882.
7. Брандт А.Ф. Опыты над сердцем речного рака // Медиц. Вестн. -1866. - № 7- 8.
8. Брандт А.Ф. Сердце и кишки // Медик. Вестн.- 1866. - № 51-52.
9. Брандт А.Ф. Животный индивидуум // Вестник Европы. – 1877. - № 5.
10. Енциклопедичний словник Брокгаузь і Ефронь. – С. – Питербург, 1894. - Т.8. - Типо-литография І.А. Ефрона, Прачешній. - С. 592-595.
11. Історія Харківської державної зооветеринарної академії. 155 років // Міністерство аграрної політики України. Харк. держ. зоовет. акад.; Ред. кіл.: В.О. Головка, Ю.Д. Рубан (голова), В.М. Кандиба та ін. – Х.: Золоті сторінки. 2006. – С. 10-11.
12. Медичний факультет Харківського університету за перших 100 років його існування (1805–1905). Подредактор і.П. Скворцова і Д.І. Багале́й – Х: видавництво Ун-та, 1805-1906.- VI. 472,314, XVI С. - С. 128, 142, 189.
13. Державний архів Харківської області. – Ф.928. – Оп.2. – Справа №13.
14. Сборник трудов Харьковского ветеринарного института. - Х., 1906. - Т. 7.- Выпуск 3-4.
15. Харьковский государственный зоопарк. Сборник научных статей. – Х., 1992. – С. 1-8.
16. <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
17. http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=12971
18. <http://macroevolution.narod.ru/elasm.htm>
19. <http://studentbank.ru/view.php?id=7316> История Харьковского зоопарка
20. http://www.zoo.kharkov.ua/r/our_zoo/history.html Аквариум. История аквариума.